

บทที่ 5

แง่มุมทางทฤษฎี

ความนำ

งานศึกษาชิ้นนี้ ได้พยายามที่จะประสานการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจกับการพัฒนาเข้าด้วยกัน โดยมีการศึกษาทฤษฎีเป็นตัวเชื่อม เฉพาะในแง่มุมของสถาบันหมู่บ้านไทย ดังที่ได้ทดลองเสนอไว้ในบทที่ผ่านมา

ระหว่างกระบวนการศึกษาเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว ผู้ศึกษาได้พบแง่มุมทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง อาจนำไปสู่ช่องทางในการสร้างแนวคิดวิธีการผลิตแบบไทย ซึ่งจะวางพื้นฐานอยู่บนระบบสังคมของเราเอง อันจะเป็นพื้นฐานของการสร้างทฤษฎีการพัฒนาของเราขึ้นมาเองได้ต่อไป

ประเด็นที่จะเสนอตามลำดับคือ รัฐมาจากไหน แนวคิดที่ว่าด้วยวิธีการผลิตเหมาะสมกับการอธิบายสังคมไทยหรือไม่ จะมีวิธีการผลิตแบบไทยได้หรือไม่ ถ้ามีจะเป็นอย่างไร และทฤษฎีการพัฒนามบนพื้นฐานของสังคมไทยจะเป็นอย่างไร

รัฐมาจากไหน

ประเด็นเรื่องที่มาของรัฐ เป็นประเด็นที่มีปัญหามากในการศึกษาแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย รัฐอาจมีที่มาได้ 2 ทาง คือ จากความจำเป็นที่ต้องมีผู้ทำหน้าที่บางอย่างที่เป็นกิจกรรมส่วนรวม และจากการทำสงครามเข้าครอบครองดินแดน มีการนำเสนอว่า ในทางทฤษฎีแนวการอธิบายยังคงมีปัญหายุ่งยากอยู่ทั้งสองแนว ในแนวแรก ต้องพิสูจน์ให้ได้ว่า ทำไมรัฐจึงเป็นรูปแบบการจัดองค์กรที่เหมาะสมกว่ารูปแบบอื่น และในแนวหลัง ยังไม่ได้อธิบายถึงการก่อกำเนิดรัฐในกรณีทั่วไป เพราะการทำสงครามเข้าครอบครองรัฐอื่น ย่อมแสดงว่ามีรัฐเดิมอยู่ก่อนแล้ว มีความ

สัมพันธ์แบบหมู่บ้านกับรัฐอยู่ก่อนแล้ว การเข้าครอบครองจึงไม่ได้อธิบายที่มาของรัฐ เป็นเพียงการเปลี่ยนตัวผู้ปกครองเท่านั้น¹

เมื่อพิจารณาในแง่หมู่บ้านตามแนวที่ทดลองเสนอ จะพบว่ารัฐไม่ได้เป็นอะไรเลยในสังคมเอเชีย รัฐอยู่นอกเหนือระบบการผลิตอันเป็นรากฐานการอยู่รอดของสังคมโดยสิ้นเชิง รัฐไม่มีฐานการผลิตในตัวเอง ทว่าดำรงอยู่ในประวัติศาสตร์ลอยๆ โดยไม่มีที่มา ในแง่นี้ รัฐมีความต่างจากทุน แม้ว่าทั้งรัฐและทุนจะเป็น "บุคคลภายนอก" ที่เข้ามาขูดรีดหมู่บ้านเหมือนกัน แต่ทุนมีพัฒนาการเป็นของตัวเอง ซึ่งวางอยู่บนฐานการผลิตของตัวเอง ทุนจึงไม่ใช่อะไรที่อยู่นอกเหนือระบบการผลิตในสังคม เพียงแต่ทุนเป็นระบบการผลิตในสังคมอื่น ที่มีลักษณะของพัฒนาการแตกต่างออกไปจากหมู่บ้าน ก่อให้เกิดศักยภาพที่เหนือกว่าในบางด้าน และเข้ามาคุกคามเอาเปรียบหมู่บ้านได้ ด้วยศักยภาพที่ถูกพัฒนาขึ้นมาจากฐานการผลิตภายในสังคมของทุนนั้น

ในขณะที่ทุนเกิดขึ้นในสังคมของตัวเอง บนฐานการผลิตของตัวเอง เป็นวิธีการผลิตของตัวเอง รัฐไม่ได้เกิดขึ้นบนฐานการผลิตของตัวเอง รัฐอยู่นอกเหนือระบบการผลิต ไม่เกี่ยวข้องกับการผลิตโดยสิ้นเชิง รัฐจึงไม่ได้อยู่ในวิธีการผลิตแบบเอเชีย แต่รัฐอยู่นอกสังคมและเข้ามาขูดรีดสังคมหมู่บ้านซึ่งอยู่ในวิธีการผลิตแบบเอเชีย เมื่อพิจารณาในแง่นี้ จึงเกิดประเด็นคำถามว่ารัฐมาจากไหน และรัฐเป็นอะไรกันแน่ในสังคมเอเชีย

แนวคิดวิธีการผลิตเหมาะสมกับการอธิบายสังคมไทยหรือไม่

มีข้อเสนอว่า การใช้แนวความคิดเรื่องวิธีการผลิตเป็นแกนหลักในการอธิบายสังคม จะนำมาสู่ข้อจำกัดอันสืบเนื่องมาจากการติดขัดอยู่กับเรื่องกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล และแนวการมองที่เชื่อว่าเศรษฐกิจกำหนดการเมือง จนทำให้ละเลยบทบาทของอำนาจ อุดมการณ์ และกลไกของรัฐ ที่สำคัญที่สุดในการอธิบายสังคมแบบเอเชียในอดีตไป?

¹ Barry Hindess and Paul O. Hirst, *Pre-capitalist Modes of Production* (London : Routledge & Kegan Paul Ltd, 1975), p. 198-200.

² สุวินัย ภรณวลัย, "สถานภาพของเศรษฐกิจการเมืองไทยในทศวรรษที่ 1980" และ สุวินัย ภรณวลัย, "ความคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของทรอตสกี." ใน *วารสารเศรษฐศาสตร์ปริทัศน์* 4 (มีนาคม 2529), หน้า 131.

เมื่อพิจารณาแนวความคิดเรื่องวิธีการผลิตตามแง่มุมที่ทดลองเสนอ จะพบในขั้นต้นว่า ประเด็นการยึดติดกับเรื่องกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล และแนวการมองแบบเศรษฐกิจกำหนดการเมืองไม่ใช่ปัญหาในการอธิบาย ในประเด็นแรก การมองจากแง่มุมของหมู่บ้าน ทำให้เห็นถึงความหมายของระบบกรรมสิทธิ์ชุมชน แบบที่แนวการมองจากสังคมทุนนิยมหรือสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ไม่สามารถอธิบายได้ ระบบกรรมสิทธิ์ชุมชนที่หมายถึงความสำนึกร่วมกันนี้ ก้าวข้ามพ้นทั้งระบบกรรมสิทธิ์เอกชนในโลกทุนนิยม และระบบกรรมสิทธิ์โดยรัฐในโลกสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ อันเป็นขีดจำกัดของการยึดติดกับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลโดยสิ้นเชิง ในประเด็นหลัง แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียชี้ชัดว่าเศรษฐกิจไม่ได้กำหนดการเมือง ทว่าทั้งเศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์ เป็นสิ่งเดียวกัน ในนามของระบบชุมชนหมู่บ้าน แนวการมองแบบเศรษฐกิจกำหนดการเมือง จึงไม่ใช่ปัญหาในการอธิบายอยู่ดี

ถึงขั้นนี้ งานศึกษาชิ้นนี้พิจารณาว่าแนวคิดวิธีการผลิต "จำเป็น" ต่อการอธิบายสังคมไทย ทว่า "อาจไม่เพียงพอ" "จำเป็น" เพราะเป็นแนวคิดที่อธิบายหมู่บ้านไทยอันเป็นรากฐานของสังคมไทยได้อย่างลึกซึ้ง และมีนัยยะต่อการกำหนดทิศทางในอนาคต ทว่า "อาจไม่เพียงพอ" เพราะมองเห็นรัฐอยู่นอกกระบวนการผลิต เป็นเสมือนอีกสังคมหนึ่งที่อยู่นอกเหนือสังคมหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสังคมที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม รัฐมีบทบาทมากและมีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงโดยรวมของสังคมไทย ในฐานะที่กระทบกระทั่งกับหมู่บ้านอยู่ตลอดเวลา จึงไม่อาจละเลยจากการพิจารณาได้

ข้อจำกัดอันนี้ เป็นผลจากจุดมุ่งหมายของการศึกษาครั้งนี้เอง ที่ต้องการอธิบายแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียจากภายในสังคม จากแง่มุมของหมู่บ้านเอง จึงนำมาสู่ปัญหาในทางทฤษฎีที่ว่า รัฐมาจากไหน และรัฐเป็นอะไรในสังคมเอเชีย ดังที่กล่าวไว้ในตอนที่ผ่านมา

ในแง่ของการอธิบายสังคมไทย ความ "อาจไม่เพียงพอ" นี้ อาจถูกชดเชยได้ด้วยแนวคิดที่ว่าด้วย "รัฐเอเชีย" ซึ่งเป็นที่กล่าวถึงโดยทั่วไปอยู่แล้ว และบางครั้งถูกใช้ในชื่อของแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียเสียด้วยซ้ำ ทว่าการชดเชยนี้ ก็ยังไม่สามารถก้าวพ้นปัญหาทางทฤษฎีที่ว่ารัฐอยู่นอกสังคมเอเชียได้อยู่ดี การอธิบายโดยเน้นฝ่ายรัฐเป็นกระแสหลักอยู่แล้วในการศึกษาสังคมไทยโดยทั่วไป แต่มีลักษณะการมองที่แยกส่วน และตัดขาดจากหมู่บ้านไปโดยสิ้นเชิง การชดเชยในลักษณะนี้ จึงให้ได้อย่างมากเพียงแค่ภาพสองภาพที่แยกส่วนกันทว่าสัมพันธ์และต้องกัน ไม่ทำให้มองเห็นภาพของสังคมไทยเป็นเนื้อเดียว

แง่มุมที่มีความสำคัญมากกว่า คือในแง่ของทฤษฎี ความ "อาจไม่เพียงพอ" นี้ อาจถูกทำให้เพียงพอได้ โดยการแก้ปัญหาที่ว่ารัฐมาจากไหนและรัฐเป็นอะไรในสังคมเอเชีย การสืบสาวถึงความเป็นรัฐที่แท้จริง อาจทำให้แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย "เพียงพอ" ต่อการอธิบายสังคมไทยได้ ถ้าสามารถมองเห็นว่ารัฐมีที่มาที่ไป และเป็นส่วนหนึ่งของสังคมได้จริง

ถึงที่สุดแล้ว ประเด็นคำถามนี้ สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนว่า แนวคิดวิธีการผลิต ยังไม่ตาย ยังไม่จบในตัวเอง ยังต้องการการพัฒนาในทางทฤษฎียิ่งขึ้นไปอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการอธิบายสังคมไทย

วิธีการผลิตแบบไทย

การกล่าวถึงวิธีการผลิตแบบไทยในที่นี้ ต่างจากการตั้งคำถามว่าไทยอยู่ในวิธีการผลิตแบบใด ซึ่งเป็นการถกเถียงที่สำคัญกระแสนี้ในการศึกษาสังคมไทยที่ผ่านมา วิธีการผลิตแบบไทยในที่นี้ ไม่ใช่การจัดประเภทให้สังคมไทยอยู่ในวิธีการผลิตแบบใดแบบหนึ่ง ซึ่งหมายรวมถึงวิธีการผลิตแบบเอเชียด้วย แต่หมายถึงการค้นหาแบบแผนภายในสังคมไทยเอง วิธีทางในการผลิตของสังคมไทยเอง ซึ่งวางพื้นฐานอยู่บนรากเหง้าประวัติศาสตร์ของสังคม และอาจไม่จำเป็นต้องเหมือนใคร

อย่างไรก็ดี จากการนำวิธีการผลิตแบบเอเชียมาอธิบายหมู่บ้านไทย อาจเป็นไปได้ว่าวิธีการผลิตแบบไทย เป็นส่วนหนึ่งหรือกรณีเฉพาะแบบหนึ่งของวิธีการผลิตแบบเอเชีย ทว่าแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียก็ยังไม่สมบูรณ์ ทั้งในด้านเนื้อหาทางทฤษฎี ซึ่งยังติดค้างกับประเด็นคำถามว่าด้วยรัฐอยู่ และในด้านขอบเขตการอธิบาย ความครอบคลุมถึงสังคมต่างๆ ที่อาจใช้แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย ซึ่งมองจากแง่มุมของหมู่บ้านนี้ ช่วยในการอธิบาย

ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวนี้ แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียอาจเป็นพื้นฐานที่ดีในการสร้างแนวคิดวิธีการผลิตแบบไทยขึ้นมา และในทางกลับกัน กระบวนการสร้างแนวคิดวิธีการผลิตแบบไทย ก็สามารถใช้อำนาจแง่มุมทางทฤษฎีให้แก่แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย ดังเช่นในประเด็นว่าด้วยรัฐด้วยเช่นกัน

ในที่นี้ จะนำเสนอช่องทางสำหรับการพัฒนาแนวคิดวิถีการผลิตแบบไทยขึ้นมาในสังคมของเราเองดังนี้ คือ ในด้านการศึกษามุมชนหมู่บ้าน ควรมีการศึกษาเจาะลึกลงไปในแง่มุมต่างๆ ของระบบชุมชนหมู่บ้านไทย ภายใตกรอบแนวคิดแบบเป็นองค์รวม คือ ไม่ตัดขาดแต่ละส่วนออกมาศึกษาโดดๆ โดยไม่สัมพันธ์กับแง่มุมอื่นๆ เลย แง่มุมที่น่าจะให้ความสำคัญได้แก่ วิวัฒนาการของพลังการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต รวมถึงเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ชุมชนและเรื่อง ทาส ระบบอุดมการณ์ในฐานะที่เป็นแกนยึดโยงแง่มุมต่างๆ เข้าด้วยกัน เป็นต้น การศึกษาแง่มุมต่างๆ อย่างสัมพันธ์กัน ถึงที่สุดแล้ว ควรจะนำมาสู่การสร้างภาพรวมของระบบชุมชนหมู่บ้านไทย อันมีแง่มุมต่างๆ เหล่านั้น ประกอบกลมกลืนกันเป็นเนื้อเดียว ตามแบบวิถีคิดของชาวบ้านเอง หรือ ให้ภาพที่ใกล้เคียงความเป็นจริงให้มากที่สุด

ประเด็นที่ว่ารัฐมาจากไหนและรัฐเป็นอะไรในสังคมเอเชีย เป็นประเด็นที่ต้องสืบเสาะค้นหาลึกลงไปในประวัติศาสตร์ไทย เพื่อให้มองเห็นพัฒนาการที่แท้จริงของรัฐ และความเกี่ยวข้องระหว่างรัฐกับชุมชน การศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีบางชิ้น ให้ข้อเสนอว่า ไทยมีระบบรัฐเป็นของตัวเองมาแต่โบราณ ประเด็นนี้จึงมีความสำคัญในอันที่จะช่วยขจัดความ "อาจไม่เพียงพอ" ทางทฤษฎีของแนวคิดวิถีการผลิตได้ และจะเป็นกรณีเฉพาะอันหนึ่งสำหรับการพัฒนาแนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียต่อไปด้วย

การศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ ดังกล่าว อาจต้องใช้ทั้งระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์และนิรุกติศาสตร์ วรรณคดี ตลอดจนโบราณคดี ในการค้นคว้าวิจัย และในขั้นสุดท้าย ต้องมีกระบวนการทางความคิด ที่จะกรองข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ของสังคมไทย และกลั่นออกมาเป็นแนวคิดวิถีการผลิตแบบไทยซึ่งมีลักษณะเป็นทฤษฎีในที่สุด

ทฤษฎีการพัฒนาบนพื้นฐานของสังคมไทย

ควบคู่ไปกับการพัฒนาแนวคิดวิถีการผลิตแบบไทย การพัฒนาทฤษฎีการพัฒนาบนพื้นฐานของสังคมไทย ก็สามารถเกิดขึ้นได้พร้อมๆ กัน ซึ่งงานศึกษาชิ้นนี้ได้พยายามนำเสนอ นัยยะของการใช้แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียในการอธิบายหมู่บ้านไทย ต่อทางออกของหมู่บ้านไทยหรือทิศทางการพัฒนาไว้ในระดับหนึ่งแล้ว กระบวนการสร้างทฤษฎีการพัฒนา ควรที่จะพยายามเชื่อมรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ที่แท้จริงของสังคม กับประสบการณ์การพัฒนาอันมักจะมีที่มาจากทฤษฎีการพัฒนาของต่างประเทศเข้าด้วยกัน และวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์

ระหว่างปัจจัยพื้นฐานภายในสังคมเอง กับแบบแผนหรือทิศทางที่สังคมตอบสนองต่อแนวทางการพัฒนาที่เกิดขึ้นกับสังคม อันจะนำมาสู่ข้อเสนอสำหรับทิศทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับพื้นฐานของสังคมต่อไป

ในขั้นสุดท้ายนี้ งานศึกษาชิ้นนี้ได้ข้อเสนอเบื้องต้นว่า แนวทางการพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้กับระบบชุมชนหมู่บ้าน ให้มีบทบาทในฐานะของสถาบันรากฐานที่สำคัญ เป็นตัวของตัวเอง และดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง การพัฒนาจะต้องเชื่อมั่นในพลังของชุมชนและพลังของประชาชน ทิศทางการพัฒนาทั้งภาคชนบทและภาคเมือง จะต้องเป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องประสานกันอย่างเท่าเทียม ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน อันจะส่งผลให้ระบบสังคมโดยรวมมีความยืดหยุ่นต่อแรงกระแทกจากภายนอก และมีความยั่งยืน สามารถพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าต่อไปได้ในระยะยาว

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทสรุป

ท้ายที่สุดของงานศึกษาชิ้นนี้ คือ ความพยายามที่จะนำเสนอว่า แนวคิดวิถีการผลิตแบบไทยมีความสำคัญทั้งในทางทฤษฎี คือ เชื้ออำนาจต่อการเติมเต็มแนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียให้สมบูรณ์ และเป็นพื้นฐานสำหรับสำหรับทฤษฎีการพัฒนาที่เป็นของสังคมไทยเราเอง กับทั้งในทางปฏิบัติ คือ ช่วยในการอธิบายรากฐานของสังคมไทย และนำเสนอทิศทางที่จะเป็นทางออกของสังคมได้ แม้จะต้องใช้เวลาและความพยายามอีกมากในการสร้างแนวคิดทฤษฎีขึ้นมาเป็นของสังคมไทยเอง แต่ก็เป็นการกิจที่จะละเลยเสียไม่ได้ เพื่อความอยู่รอดของสังคมไทยในระยะยาว และช่องทางที่นำเสนอในงานศึกษาชิ้นนี้ น่าจะเชื้ออำนาจต่อการศึกษาในขั้นต่อไปได้ตามสมควร

จุดยืนของงานศึกษาชิ้นนี้ คือ การนำเสนองานทางทฤษฎีจากแง่มุมของชาวบ้านเอง จากแง่มุมของสังคมไทยและสังคมตะวันออก ที่เชื่อมั่นในศักยภาพและเส้นทางการพัฒนาที่เป็นตัวของตัวเอง มีเป้าหมายเป็นของตัวเอง มีวิธีการเป็นของตัวเอง ตลอดจนมีอนาคตเป็นของตัวเอง ผู้ศึกษาพยายามอย่างที่สุดที่จะหนักแน่นในจุดยืนดังกล่าว เพื่อที่จะนำเสนออีกทิศทางหนึ่งที่ต่างออกไปในการศึกษาทางด้านทฤษฎี แม้กระนั้น ก็ย่อมต้องมีข้อผิดพลาดเป็นจำนวนมาก จึงน่าจะได้มีการศึกษาทางด้านทฤษฎี จากแง่มุมต่างๆ ภายในสังคมของเราเอง ให้ลึกซึ้งและกว้างขวางยิ่งขึ้นต่อไป